

До спеціалізованої вченої ради Д 26.007.04
у Національній академії внутрішніх справ
м. Київ, пл. Солом'янська, 1, 03035

ВІДГУК

офіційного опонента доктора юридичних наук, професора,
члена-кореспондент НАПрН України, Заслуженого діяча науки і техніки
України Харитонova Євгена Олеговича на дисертаційну роботу
Гайдуліна Олександра Олександровича «Інститут інтерпретації
(тлумачення) в європейському контрактному праві: теоретико-
цивілістичні засади», подану на здобуття наукового ступеня доктора
юридичних наук за спеціальностями 12.00.01 – теорія та історія держави
і права; історія політичних і правових учень та 12.00.03 - цивільне право і
цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право

Актуальність теми дослідження. Актуальність теми дисертації
зумовлена необхідністю системного дослідження нових шляхів, напрямів та
засобів зближення систем приватного права країн – членів ЄС та України
відповідно до європейського та євроатлантичного курсу нашої країни,
закріпленого в Конституції України та на виконання умов Угоди про
асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом,
Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами,
з іншої сторони. Наукова праця затребувана часом, адже наразі з'являється
чимало нових юридичних конструкцій, у тому числі тих, які формуються в
предметній сфері приватноправової герменевтики.

У межах цього культурно-правового підходу до правової європеїзації
сформувалася модель доктринального зближення національних систем
приватного права шляхом їх узгодження, що передбачає гармонізацію вже
існуючого законодавства, але не на основі нормотворчої уніфікації, а через
однакове його тлумачення. Найбільш рельєфною ця проблематика постає на
тлі нестримного процесу зближення національних інститутів країн – членів
ЄС, який має своїм результатом виникнення нового утворення, яке в
сучасному правовому дискурсі отримало назву європейського контрактного
права.

Однак у вітчизняній загальній теорії права та цивілістики

ВДСД НАВС	
Вн. №	1403
"19"	08 2021 р.
кількість аркушів:	
осн. док	Р

герменевтичний (інтерпретаційний) підхід щодо бачення європеїзації контрактного права поки ще не є достатньо розробленим, що вимагає окремого теоретико-методологічного дослідження в компаративно-правових координатах. Подана на захист дисертаційна робота і позиціонується її автором як спроба розв'язати питання переорієнтації європеїзації контрактного права саме на рейки зближення через гармонізацію договірної інтерпретації, яка зумовлює необхідність розробки теоретичних засад такої інституалізації.

Щоправда, ця близька до порушеного автором питання проблематика неодноразово була предметом наукових розвідок. Зокрема були захищені кандидатські дисертації, присвячені загально-правовим аспектам тлумачення норм права як на матеріалах чинного законодавства, так і судової практики, які відповідно підготували В. В. Гончаров, (Львів, 2012), Д. М. Михайлович (Харків, 2003), С.Є. Федик (Київ, 2002). Процеси тлумачення актів галузевого законодавства досліджувалися такими вченими, як В.Я. Карабань (Одеса, 2007) та О. І. Костенко (Запоріжжя, 2011). У кандидатській дисертації Л. Г. Матвєєвої (Харків, 2005) виокремлені офіційні інтерпретаційні акти в правовій системі України, які можуть бути оцінені як ядро інтерпретаційного права, що формується в нашій країні. Концептуально найбільш близькими до докторської дисертації, що виносить на захист, є кандидатські дисертації, які захистили Л. І. Чулінда (Київ, 2003) та З. М. Юдін (Одеса, 2004). На цих авторів у тексті своєї дисертації О. О. Гайдулін посилається відповідно 5 та 7 разів.

Проте згадані дослідження виконані поза контекстом процесу європеїзації приватного права, який демонструє принципово нові підходи до договірної тлумачення, а сам інститут інтерпретації права (law of interpretation) в європейському контрактному праві отримав найбільший розвиток. Відтак подібність предметів згаданих наукових розвідок жодним чином не впливає, як на мою думку, на новизну та актуальність дисертаційного дослідження, здійсненого О. О. Гайдуліним. У вітчизняній

юриспруденції воно є дійсно новаторським як з огляду на його об'єкт та предмет, так і щодо задіяної методології.

Оцінка змісту, завершеності та ступеню новизни дисертації.

Аналіз структури дисертації, підготовленої за двома науковими спеціальностями, дає підстави стверджувати про її логічність, послідовність та виваженість змісту, в якому розкриваються всі ключові проблеми дослідження договірної інтерпретації (тлумачення) у двох аспектах – загальнотеоретичному та галузевому, цивілістичному.

Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Належна архітектоніка роботи, її внутрішня композиція, спрямована на досягнення мети і розв'язання поставлених автором завдань, забезпечили логічність викладу та обґрунтованість висновків.

У вступі автор достатньо переконливо обґрунтував актуальність теми, науково виважено сформулював мету відповідно до теми дослідження, визначив шлях до неї у завданнях, окреслив елементи наукової новизни, об'єкт і предмет дослідження та його методологічне підґрунтя.

У першому розділі дисертації **«Вихідні теоретико-методологічні засади та джерела цивілістичної інституалізації правового тлумачення в контексті європеїзації контрактного права»** автор передусім пропонує для аналізу різні дефініції європейського приватного права (European Private Law, EPL) як родового щодо об'єкта дослідження. Пропонуючи власне визначення, дисертант аналізує співвідношення згаданих понять і виводить основні концепти EPL як: (1) уніфікованого інституту колізійного права ЄС; (2) майбутньої системи наднаціональних матеріальних норм права ЄС, що регулюють приватноправові відносини; (3) процесу гармонізації національних систем приватного права держав – членів ЄС через однакове тлумачення та застосування подібних норм та принципів. Суть авторської позиції визначена як така, що передбачає поєднання першої і третьої концепцій в один консолідований підхід та визначення другої концепції як непродуктивної, що

виглядає, при всій полемічній загостреності, дещо надмірно категоричним. Таке розуміння сутності EPL переноситься дисертантом і на європейське контрактне право як «загальне ядро європейського приватного права» (с. 11 – 12 автореферату, с. 56–60 дисертації).

Досить вдалим виглядає методологічний інструментарій, використаний у процесі наукової розвідки. Важливою для логіки дослідження є здійснена апробація основних прикладних методів: контент-аналізу та лінгвістики, результати якої викладені в цьому розділі. Заслуговує на схвалення застосування бази даних наукових цитувань Open Ukrainian Citation Index (OUCI), що дало можливість побудувати терміносистеми: латиномовну, – *jus interpretatio* та англomовну *law of interpretation* (Додаток А, таблиці А. 3. та А. 4.).

Автором проаналізовано значний масив доктринальних джерел сучасного цивілістичного інституту інтерпретації в договірному праві, а також правові джерела принципів і норм інтерпретації в європейському контрактному праві та цивільному законодавстві України, які репрезентовані не лише в Цивільному кодексі України, а й в кодифікованих актах цивільного законодавства Австрії, Греції, Іспанії, Італії, Литви, Молдови, Нідерландів, Німеччини, Франції, Чехії, Швейцарії, а також інтерпретаційних актів Великобританії та країн Британської Співдружності. Важливими джерелами визнано відповідні акти нової *lex mercatoria* та *Acquis communautaire* ЄС.

Однак найбільш значущим у цьому розділі є визначення загальних теоретико-методологічних засад дослідження, які становлять філософська герменевтика та правовий інтерпретивізм. Найпринциповішим є розроблення спеціальної методології, яка представлена системною єдністю таких цивілістичних методів: (а) догматичного; (б) компаративного (уточнюється в трьох різновидах: компаративно-функціональному, культурно-компаративному, компаративно-історичному); (с) герменевтичному, що конкретизований як парадигмально-герменевтичний метод цивілістики і обраний провідним для даного дослідження (с. 113–127 дисертації).

У розділі другому дисертації **«Історія інституалізації договірною тлумачення в європейській культурно-правовій традиції»** вперше у вітчизняній цивілістичній романістиці аналізується ключовий історико-правовий конструкт – «давньоримський інститут *ius interpretatio*».

Цікавою виглядає авторська позиція щодо розширеного підходу до добору, систематизації та аналізу наявних історичних джерел, до яких віднесено не лише пам'ятники римського права, а й антична історіографія, твори філософії, логіки та риторики (с. 134–148 дисертації).

Можна погодитися з висновком дисертанта про існування трьох значеннєвих змістів терміна *ius interpretatio*: (1) суб'єктивне право на офіційне тлумачення юридичних актів; (2) сам процес інтерпретації змісту правових норм та юридичних фактів; (3) об'єктивне право як сукупність принципів та норм інтерпретації, створене юристами (с. 13 автореферату, с. 148 дисертації).

Дисертант показав зміну античної парадигми інтерпретації і пропонує діалектичне розуміння процесу розвитку *ius interpretatio* як поступової зміни його історичних форм, таких як: (1) релігійно-обрядова інтерпретація права жерцями-понтифіками (*interpretatio pontificium*); (2) науково-правова інтерпретація юриспрудентів (*interpretatio prudentium*); (3) добросовісне тлумачення (*interpretatio ex bona fide*).

Розділ третій **«Засади нової цивілістичної теорії договірної інтерпретації з позицій європейського інтерпретивізму»**, який є центральним у змісті дисертації, присвячено викладенню теоретичної моделі інституту інтерпретації в складі договірною права.

Важливо, що дисертант розпочинає цю герменевтичну реконструкцію з уточнення ідейних засад європейського інтерпретивізму як ідейного фундаменту нової концепції договірної інтерпретації. Незважаючи на те, що з різних причин на пострадянському просторі склалася переважно негативна оцінка світоглядної концепції постмодерну, в рамках якого інтерпретивізм власне сформувався, автору вдалося продемонструвати значний методологічний потенціал цього провідного на Заході філософсько-правового

вчення. З певними застереженнями можна погодитися з дисертантом, що до нових пізнавальних можливостей належить те, що: (а) правовий інтерпретивізм як «серединний» шлях намагається примирити «кількісний» підхід юридичного позитивізму та умоглядний «якісний» підхід філософії природного права; (б) філософія інтерпретивізму віддає явний пріоритет холістичним методам синтезу і тому при оцінці результатів кожного акту інтерпретації на перший план висуває з'ясування не «букви», а «духу» права; (с) вчення інтерпретивізму суб'єктним критерієм тлумачення визнає розсуд основних суб'єктів правореалізації, передусім суддів та арбітрів (с. 15 автореферату, с. 191 – 192, 201 дисертації).

Обраний дещо відмінний від вітчизняної правознавчої традиції методологічний базис дозволив більш повно з'ясувати та систематизувати основні структурні складові інституту інтерпретації в європейському контрактному праві. До них віднесено: (а) *ідейно-концептуальні засади*, які представлені як різні інтерпретаційні системи, що перебувають у стані внутрішнього діалогу; (б) *предмет правового регулювання* – специфічний вид правовідносин, а саме інтерпретаційні відносини між договірними сторонами, спрямовані на додання конфлікту інтерпретацій; (с) *метод правового регулювання*, що дозволяє крім класичних цивілістичних методів – імперативного та диспозитивного – використати дискреційний метод, для якого характерним є застосування розсуду (дискреції) суб'єктів правореалізації, а також аналогії права; (д) *система норм інтерпретації права*, оформлених як: цивільне законодавство, міжнародно-правові акти приватноправового змісту, правові звичаї, судові прецеденти та *сукупність засобів (інструментів)* правової інтерпретації, функції яких в основному виконують так звані відправні норми (с. 212–214 дисертації).

Однак стосовно можливості перенесення найближчим часом цієї теоретичної конструкції на ґрунт вітчизняної цивілістики для інституалізації договірного тлумачення виникають небезпідставні сумніви. Не заперечуючи самої можливості якої імплементації, необхідно попередити про неминучі

труднощі, що виникатимуть уже під час реалізації першого положення цієї теоретичної схеми – вітчизняна теорія договірної права побудована на дещо інших ідейно-концептуальних засадах, ніж європейське контрактне право. Зміни цих засад потребують значного часу та зусиль.

У четвертому розділі дисертації **«Праксеологія інтерпретації в європейському контрактному праві: нові тенденції та шляхи подальшої конвергенції правозастосовної практики»** характеризується прикладний потенціал результатів дисертаційного дослідження.

Дисертант виявив та класифікував найбільш актуальну проблематику європейського права у сфері правореалізації. Заслуговує на увагу коло таких питань, як: (а) інтерпретація переддоговірних актів для з'ясування дійсності акцепту оферти; (б) тлумачення норм права, що регулюють форму контрактів; (с) різні підходи до тлумачення змісту контрактів та процес їх зближення; (д) визначення недійсності контрактів у процесі їх інтерпретації; (е) підходи до тлумачення актів виконання договірних зобов'язань. Хоча редукція даної проблематики вже сама по собі має певне праксеологічне значення, автор приділив значно менше уваги аналізу судової та арбітражної інтерпретаційної практики у порівнянні з доктринальним тлумаченням законодавчих норм правового тлумачення договорів (с. 332 дисертації).

Однією з головних заслуг дисертанта слід визнати те, що він здійснив в цілому вдалу спробу не лише побудувати теоретичну нормативну модель інституту інтерпретації контрактів, а й окреслити суто практично спрямовану експлуативну модель, чого уникає переважна більшість сучасних дослідників у сфері теорії держави і права.

П'ятий розділ дисертації **«Європеїзація інститутів контрактного права через зближення національних інтерпретаційних систем: стан та перспективи»** присвячений розкриттю особливостей подальшої трансформації договірної інтерпретації в країнах – членах ЄС та Україні. Особлива увага при цьому приділяється виявленню об'єктивних ознак того, що ця інституалізація відбувається відповідно до концепції, розробленої в

дисертації.

Дисертант наголошує на тому, що криза офіційної концепції законодавчої уніфікації європейського приватного права свідчить про необхідність такої європеїзації через кроскультурну інтерпретацію, що потребує гармонізації доктрин та практик правореалізації (с. 340–343, 354 дисертації).

Заслуговує на увагу запропонована О. О. Гайдуліним концепція нового *jus commune europe*, на основі якої зроблено висновок про те, що головна ідея цього проекту полягає у визнанні єдності для всіх національних правових систем європейських країн інтерпретаційної методології, заснованій на загальнолюдському здоровому глузді (с. 363 дисертації).

У зв'язку з цим переконливим видається обґрунтування дисертантом методологічного підходу, за яким договірна інтерпретація розглядається в контексті європеїзації контрактного права, а сама приватноправова європеїзація – як герменевтична проблема цивілістики, що дозволило за результатами дослідження висунути ідею європеїзації приватного права через гармонізацію інтерпретаційних процедур (с. 406 дисертації).

Головним підсумком цього розділу можна визнати висновок автора про те, що в нашій країні потребує принципової перебудови саме приватноправове мислення через наближення своїх парадигмальних засад до європейської культурно-правової традиції. На цій основі змодельована ієрархічна цілісна система теоретичних та нормативних юридичних конструкцій, яка забезпечує логіко-змістовний зв'язок між нормативною та експлуативною теоріями договірної інтерпретації (с. 20 автореферату).

Завершується дослідження висновками, які впливають зі змісту роботи, є логічними та відображають основні результати дисертаційної роботи.

Аналіз основної частини дисертації дозволяє зробити висновок про те, що мета дисертаційної роботи в процесі виконання дослідження була досягнута, а дисертація є завершеною науковою працею.

Поміж результатів, що мають вагому наукову новизну, крім згаданих вище, варто особливо відзначити пропозицію автора щодо виокремлення конструкції креативного трактування, яка, на думку дисертанта, має два головних напрями свого об'єктивного прояву:

(а) інтерпретація законодавчих актів у трьох основних формах: *infra legem* – істотно нове роз'яснення змісту норми без змін у тексті нормативно-правового акта; *praeter legem* – конструювання об'єктивно нових норм права для заповнення прогалин у чинному законодавстві; *contra legem* – створення судами та арбітражами нових норм замість тих, зловживання якими набуло масового та систематичного характеру;

(б) інтерпретація договорів у трьох формах їх конвалідації: реінтерпретації (*re-interpretation*) недійсного договору та визнання його дійсним через перетлумачення певних фактів; денатурації (*denaturation*) недійсного чи спірного договору через перетворення чи скасування окремих недійсних його умов; реконструкції (*reconstruction*) договору, яка здійснюється як новація змісту спірного договору через доповнення його новими умовами і може набувати форми мирової угоди.

Як на мій погляд, згадані та інші положення наукової новизни, що містяться у дисертації, сформульовані достатньо коректно, з дотриманням вимог, що висуваються до цієї частини дисертаційного дослідження.

Ступінь обґрунтованості наукових положень дисертації та їх достовірність. Викладені в дисертації положення, рекомендації та наукові висновки, зроблені в результаті аналізу науково-теоретичних досліджень, узагальнення практики застосування цивільного законодавства за тематикою дослідження, є оригінальними, логічними та обґрунтованими.

Підхід автора до розкриття тематики відзначається фундаментальністю, ґрунтовністю. Обрана методологія дослідження сприяла окресленню обсягу, мети та суті поставлених завдань. Дисертант достатньо чітко визначив мету дослідження, яка полягає в розробці загальнотеоретичних та теоретико-цивілістичних засад інституту інтерпретації в європейському контрактному

праві для подальшої гармонізації процедур правового тлумачення в приватному праві європейських країн та України.

Відповідно до поставленої мети сформульовані й основні завдання.

Вбачається, що дисертанту вдалося досягти поставленої мети. Автор виявив належний рівень ознайомлення з цивілістичною доктриною, чинним законодавством та практикою його застосування, що є предметом його дослідження. На підставі проведеної наукової розвідки ним висловлено чимало цікавих пропозицій щодо вирішення проблем теоретичного характеру та подолання прогалин у чинному законодавстві, які можуть зайняти своє місце у цивілістичній доктрині, бути використаними у процесі удосконалення цивільного законодавства, а також слугувати предметом подальших наукових розвідок.

У процесі здійснення дисертаційного дослідження його автором використані різноманітні методи наукового пізнання для аналізу проблем, що вивчались, та їх розв'язання. Проаналізовані міжнародні та європейські стандарти, досліджене національне законодавство з його наступною критичною оцінкою та формулюванням пропозицій щодо вдосконалення. Варто відзначити сумлінний аналіз зарубіжної доктрини та законодавства іноземних держав, судової практики як національних судів, так і Європейського суду з прав людини відповідно до проблематики дисертації, що можна розглядати як спробу збагачення методологічного арсеналу і використання зарубіжного досвіду для обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення національної нормативно-правової бази.

Заслужовують на увагу численні акти впровадження, розмаїття яких дає підстави стверджувати, що результати дослідження О. О. Гайдуліна вже впроваджені в навчальний процес і, можна сподіватися, будуть використовуватися в майбутньому.

Значення одержаних результатів для науки й практики та рекомендації щодо їх можливого використання. Вважаю, що результати дисертаційної роботи є теоретично цінними та практично значимими. Вони

можуть бути використані для продовження наукових досліджень проблематики впливу євроінтеграції на розвиток приватного права України.

Корисним це дослідження є для навчального процесу в закладах вищої освіти. Окремі положення дисертації можуть бути використані при вивченні курсу «Цивільне право України», «Компаративна теорія права» та відповідних спецкурсів. Дисертаційне дослідження може бути також використане при викладанні навчальної дисципліни «Інтерпретація норм права» студентам юридичного інституту КНЕУ імені Вадима Гетьмана. Наукова праця змістовна, проілюстрована низкою прикладів з законодавства та судової практики України та європейських країн, практикою Європейського суду з прав людини. Використання міжнародних стандартів, судової практики іноземних держав роблять позицію О. О. Гайдуліна більш аргументованою, а текст роботи цікавим.

Наукові розробки впроваджуються в навчальний процес не лише на кафедрі теорії та історії права КНЕУ імені Вадима Гетьмана, а й в інших освітніх установах, про що свідчать акти впровадження, які засвідчують роль дослідження для науково-дослідної роботи, правотворчої діяльності, правозастосовної діяльності, освітнього процесу (додаток до дисертації В, с. 496–506 дисертації).

Практичну цінність мають пропозиції автора щодо внесення змін до юридичних конструкцій, закріплених у ст. 213, 637 та 1256 ЦКУ, де реалізовано модель пріоритетності буквального тлумачення змісту правочину, до конструкції недійсності правочину (ст. 215, 216, 217), а також до конструкції добросовісності як загального принципу тлумачення (п. 6 ч. 1 ст. 3, ч. 2 ст. 8, ч. 1 та 5 ст. 12, ч. 1 та 4 ст. 13, ч. 2 ст. 232 ЦКУ) (додаток до дисертації Д, с. 507–510 дисертації).

Викладене дає підстави для висновку, що теоретичні надбання дисертанта успішно впроваджуються в практику.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях. Основні теоретичні положення,

висновки та практичні рекомендації дисертаційного дослідження опубліковані в 4 монографіях, 30 наукових статтях (22 статті опубліковано в наукових фахових виданнях України, 8 – у наукових виданнях іноземних держав та виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз) та 20 працях апробаційного характеру, серед яких 10 тез наукових доповідей, оприлюднених на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях. Окрім того, дисертант 23 березня 2021 р. презентував свої дисертаційні розробки на засіданні в Київському регіональному науковому центрі Національної академії правових наук України.

Здійснена О. О. Гайдуліним презентація результатів наукової роботи є достатньою. Кількість публікацій, обсяг, якість, повнота висвітлення результатів і розкриття змісту дисертації відповідають вимогам до присудження наукових ступенів. Зазначені публікації повною мірою висвітлюють основні наукові положення дисертації.

Можна стверджувати, що дисертація пройшла належну апробацію, є самостійною науковою працею, що має завершений характер, а висновки, зроблені автором, мають ознаки новизни.

Відповідність змісту автореферату основним положенням дисертації. Ознайомлення з текстом автореферату дисертаційного дослідження дає підстави дійти висновку, що за структурою та змістом він відповідає вимогам, що ставляться Міністерством освіти і науки України.

Зміст автореферату відображає основні положення, результати і висновки дисертаційної роботи О. О. Гайдуліна. Зміст автореферату та основні положення дисертації є ідентичними.

Поряд з відміченими вище науковими здобутками дисертанта, у його дослідженні зустрічаються недостатньо аргументовані позиції, твердження, які викликають певні контраргументи. До вже відмічених застережень щодо нереальності в найближчий перспективі реалізувати в Україні парадигму інтерпретації, що склалася в європейському контрактному праві, слід додати наступні зауваження, які є не менш істотними.

1. Імпонує чесний підхід автора дисертації до викриття найістотніших проблем, що знаходяться в предметній площині дослідження. без приховування їх задля уникнення можливих заперечень. Однак полемічна загостреність критики офіційного підходу до європеїзації систем приватного права, незважаючи на вихідні заяви дисертанта про необхідність євроінтеграції України, може бути сприйнята як прояв радикального євроскептицизму з боку дисертанта. Здається, що пан'європейська кодифікація ще не вичерпала всього свого інтеграційного потенціалу і здійснені відповідними інституціями ЄС наробки в цьому плані можуть у підсумку дати конструктивний результат. Тому під час захисту дисертації та в подальшій науковій дискусії з цієї проблематики автору слід зайняти більш виважену позицію.

2. З огляду на те, що дисертація підготовлена за двома науковими спеціальностями, можна констатувати, що спрямованість роботи відповідає обом паспортам спеціальності. Однак складається враження (особливо під час ознайомлення з авторефератом), що в змісті дисертаційної роботи загальнотеоретичні та галузеві цивілістичні аспекти проблеми викладені відокремлено. Можливо автор пропонує читачеві самому додумати цей логіко-змістовний зв'язок, але це навряд чи виправдано, бо створює враження певної недовомовленості з присмаком деякого еклектизму. Звісно, як науковець дисертант має право обстоювати будь-яку наукову позицію, але при захисті дисертації доцільно надати докладні пояснення з цього приводу, оскільки жоден із його попередників не застосовував такого міждисциплінарного підходу до аналізу проблем інтерпретації права.

3. Існує ще одна досить вагома причина ускладнення з'ясування концептуального задуму дисертації. Дійсно, під час розгляду такої найістотнішої проблеми для всієї системи права, як інтерпретація, неминучим є вихід на найвищий рівень філософсько-правових узагальнень. Маючи окрім юридичної і класичну філософську освіту, О.О. Гайдулін оперує найскладнішими епістемологічними категоріями, сподіваючись,

можливо, на те, що вони відомі широкому загалу сучасних юристів. Однак це може стати причиною серйозних непорозумінь. Тому на захисті дисертанту варто чітко, з використанням традиційної юридичної термінології пояснити в чому власне полягає роль і значення запропонованих теоретико-цивілістичних засад договірного тлумачення для сучасного концепту права.

4. Схвальним є звернення автора дисертації до самих витоків інституту інтерпретації права, які репрезентовані як римсько-правовий інститут *iūs interpretātio*, і виокремлення вперше у вітчизняній цивілістичній романістиці основних його історичних форм. Це утворює солідний культурно-історичний базис для даного дослідження. Однак робота виграла б змістовно і краще сприймалася, якщо б дисертант значно більше приділив уваги давньоримським судовим казусам, бо саме в судовому процесі, через його узагальнення, й була створена перша в європейській історії інституціональна форма інтерпретації права, яка, власне, й підлягає рецепції в сучасне європейське контрактне право.

5. На жаль, автор не дає однозначної відповіді на просте питання – чи існує інститут інтерпретації у європейському контрактному праві реально, чи наразі це лише теоретична вигадка, наукова гіпотеза? Без висловлення чіткої позиції з цього питання виникає небезпідставне занепокоєння з приводу того, наскільки правомірним є віднесення до об'єктної сфери дисертаційного дослідження того, що лише формується в умовах правової європеїзації в рамках концепції нового *jus commune europe* (с. 40, 42, 129, 390, 399 дисертації). Здається, що саме з цього автор має розпочати захист своєї дисертації.

6. Дещо дивним виглядає захопленість дисертанта термінологією, що має іншомовне і головне неюридичне (наприклад, психолінгвістичне) походження (с. 7 автореферату). Побудовані автором відповідні терміносистеми (Додаток А, таблиці А. 3. та А. 4.) не містять дефінітивних визначень і тому не розв'язують цієї проблеми. Наприклад обов'язково потребує спеціального пояснення використання такого ключового для логіки дисертації терміна, як

креативне трактування (creative treatment) (с. 385–387). Якщо це авторська позиція, то хотілося б почути відповідне обґрунтування, а якщо ні, то бажано дізнатися чим зумовлена термінологія, яка використовується.

Разом із тим, зроблені зауваження є здебільшого предметом наукової дискусії і не впливають на загальну високу оцінку наукового дослідження Олександра Олександровича Гайдуліна.

Дисертаційне дослідження «Інститут інтерпретації (тлумачення) в європейському контрактному праві: теоретико-цивілістичні засади» виконане на високому науковому рівні, повною мірою відповідає вимогам, що висуваються до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук, передбаченим пунктами 9, 10, 13 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, а його автор Гайдулін Олександр Олександрович, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальностями 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень та 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Офіційний опонент:

**доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільного права
Національного університету
«Одеська юридична академія»,
член-кореспондент НАПрН України,
Заслужений діяч науки і
техніки України**

Є. О. Харитонов

Засвідчую:

**доктор юридичних наук, професор,
перший проректор
Національного університету
«Одеська юридична академія»**

М.Р. Аракелян